

Тетяна Гошко

**Жебраки у руських містах
XV — першої половини XVII ст.**

Історія жебраків слабо висвітлена у писемних джерелах, зазвичай згадки про них представлені лише у текстах репресивного характеру. Жебрацьке середовище ділилося на дві категорії: визнані і не визнані міською владою. Одних контролювали і оподатковували, а інших виселяли з міста. Хоч обидві ці групи зазнавали інішування з боку міщан, але легалізоване жебрацьке середовище було необхідною складовою міського соціуму, бо, приймаючи милостиню, давало шанс на спасіння від гріхів тим, хто цю милостиню давав. Ставлення до жебраків зазнавало еволюції у часі. Перша така зміна відбулася у XIV ст., коли, за висловом Жака Ле Гоффа, середньовіччя стає «світом домосідів» і вивірюється дух хрестових походів. Наступний етап еволюції у ставленні до жебраків припадає на XVI ст., коли стала поширюватися протестантська етика. Сеймові конституції Польського Королівства, як і державні притиси в інших країнах пізнього середньовіччя, регламентували ставлення суспільства до жебраків, намагалися захистити міста від їхнього негативного впливу, обкладали їх податками, але ефект був незначним. Частина жебраків, яка жила у містах, мала власне господарство і сім'ю, у містах існували легалізовані жебрацькі інституції. Ставлення до жебраків у міському середовищі було амбівалентним.

Ключові слова: міста, лузні люди, люди маргінесу, жебраки, волоцюги, милостиня, шпиталі, сеймові конституції, Польське Королівство, Річ Посполита, руські землі, Львів.

The history of beggars is poorly covered by written sources; they are usually represented only in the documents of repressive institutions. Beggars' communities were divided into two categories: recognized and not recognized by municipal authorities. The first group was controlled and taxed while the second one was evicted from towns. Although both groups were «othered» by burghers, the legalized beggars were a necessary part of urban society because accepting alms, they gave a chance for salvation from sins to people who gave this charity. The attitude towards beggars evolved over time. The first change occurred in the 14th century when, according to Jacques Le Goff, the Middle Ages became «the world of homebodies» and the spirit of the

Crusades had weathered. The next stage in the evolution of the attitudes towards beggars was in the 16th century when the Protestant ethic began to spread. The Sejm constitutions of the Kingdom of Poland, like the government regulations in other countries of the late Middle Ages, regulated society's attitude towards beggars, tried to protect the towns from their negative impact and imposed taxes on them, but the effect was not significant. The part of the beggars who lived in towns had their own household and family; there were legalized beggars' organizations in the cities. Thus, the attitude towards beggars in urban areas was ambivalent.

Keywords: *Towns, luzni, marginalized people, beggars, vagrants, charity, hospitals, Sejm constitutions, Kingdom of Poland, Polish-Lithuanian Commonwealth, Ruthenian lands, Lviv.*

Середньовічні і ранньомодерні міста, як відомо, були соціумами доволі закритими і часто практично самодостатніми. Однак це лише на перший погляд. Торгівля, ремесло, освіта і культура, оборона міста тощо потребували комунікації із зовнішнім світом, який простягався за міськими мурами. Така комунікація відбувалася, зокрема, і через органи державної влади, в тому числі і на сеймах, якщо мова про Королівство Польське і Річ Посполиту. Хоч міста не були офіційно представлені на сеймі, але чимало справ, які стосувалися їхнього внутрішнього життя, розглядалися на засіданнях цього шляхетського представницького органу і часто вирішувалися саме на користь міст. Відтак, спираючись на сеймові конституції, ми можемо реконструювати окремі аспекти життя річпосполитського міста.

Питання, які розглядалися на сеймах і так чи інакше стосувалися міста, були доволі різноманітними. Йшлося не лише про проблеми зміцнення їхньої оборони, захисту від шляхетського свавілля, а й збереження порядку у містах, у тому числі регламентації перебування там жебраків, лузних людей¹,

---

¹ В українській довідковій літературі усталилося твердження, що лузні люди — це категорія сільського населення: «Лузні (лезні, льозні, люзні) люди — категорія неосілих селян у польську і литовську добу, які втратили нерухоме майно і перебували поза рамками сільської громади, переходили з місця на місце, ухиляючись від підданства і покріпачення (Енциклопедія українознавства. — Т. 4. — Львів, 1994. — С. 1274) або ж: «Люзні люди (loźni, гультяї) — одна з категорій сільського населення на українських землях у складі Великого князівства Литовського та Корони Польської. Здебільшого не вели власного господарства, а наймалися на службу до заможних господарів та шляхти. У пошуках кращих заробітків вільно переходили з місця на місце. Інколи на короткий час осідали на терені волосних чи сільських земель у запустілих господарствах, але коли приходив час сплати податків, то відходили із села чи волості. Правителі Польщі та ВКЛ намагалися законодавчо обмежити право виходу (й ухилення від оподаткування) Л.л. (як і іншої подібної категорії селянства — «похожих селян»)» (Гурбик А. Люзні люди // Енциклопедія історії України. — Т. 6. — К., 2009. — С. 389–390). Однак цим терміном у XV–XVII ст. окреслювали і частину міського маргінесу, про що недвозначно свідчать

циган. Досі існує цілий ряд стереотипів про життя даної категорії людей у пізньосередньовічних і ранньомодерних містах. Ці стереотипи доволі живучі і присутні навіть у фаховій літературі. Так, польський дослідник Б. Барановський, пишучи про людей маргінесу, зазначав, що ці люди «не мали часто сталого місця проживання, не мали вони і легкого життя. В заміну на свободу випадали їм злидні, голод, поневіряння. А епілогом їхнього життя часто були тортури і катівський меч або шибениця»². Однак стереотипи, як це часто буває, хоч і виростають з реальних обставин, все ж в кінцевому підсумку мають небагато спільного з дійсністю. Так почасти є і з стереотипами про лузних людей, і в першу чергу жебраків.

Звісно, ці люди своїм виглядом, стилем життя, поведінкою і звичаями не відповідали усталеним суспільним уявленням про добродетель і право. Вони були «іншими». Так дивилися на жебраків, волоцюг, іншими словами, лузних людей в першу чергу в самоврядних містах, життя в яких було регламентоване і регульоване правом.

Відомо, що ці люди чи не найкупіше представлені у джерелах. Відзначаючи цей феномен, Б. Геремек зауважив: «Людина маргінесу не з'являється *explicite* в джерелах до історії середньовічної суспільної свідомості, ...немає її в творах, що презентують стани цього світу, вона відсутня в пізньосередньовічному образі «танцю смерті». Однак вона присутня в житті середньовічного суспільства як результат одноосібної чи групової негачії панівного порядку, прийнятих засад співжиття, зобов'язуючих норм і наказів»³. Без вивчення історії цієї категорії людей картина розвитку суспільства не буде цілісною чи бодай достатньою. Однак уривчастість і розпорошеність даних про людей маргінесу неабияк ускладнює дослідження.

За звичаєвим правом жебраками вважали людей, які не мали майна, перебуваючи в місті, не мали сталих джерел доходу, в першу чергу заробітку, зазвичай жили на милостиню. Часи середньовіччя, з його ідеалами аскетизму, добродетельної убогості і милосердя, були найсприятливішими для цієї категорії людей. Як зауважив П. Гроховський, це був період розквіту для них⁴. Пануюча в ті часи доктрина милосердя мала біблійні корені. Вона включала шість добрих справ, що відповідало біблійній оповіді про Страшний суд з Євангелія від Матвея: «коли ж прийде Син Людський у славі Своїй, і всі Анголи з Ним, тоді Він засяде на престолі слави Своєї. І перед Ним усі народи зберуться, і Він відділить одного від одного їх, як відділяе

приписи у сеймових конституціях, де розрізняються лузні люди в сільській та міській місцевості.

² Baranowski B. O hultajach, wiedźmach i wszetecznicach. Szkice z obyczajów XVII i XVIII wieku. — Łódź, 1963. — S. 26.

³ Geremek B. Człowiek marginesu // Człowiek Średniowiecza. — Warszawa, 2000. — S. 433.

⁴ Grochowski P. Dziady. Rzecz o wędrownych żebrakach i ich pieśniach. — Toruń, 2009. — S. 14.

вівчар овець від козлів. І поставить Він вівці праворуч Себе, а козлята — ліворуч. Тоді скаже Цар тим, хто праворуч Його: «Прийдіть, благословенні Мого Отця, посядьте Царство, уготоване вам від закладин світу. Бо Я голодував був — і ви нагодували Мене, прагнув — і ви напоїли Мене, мандрівником Я був — і Мене прийняли ви. Був нагий — і Мене зодягнули ви, слабував — і Мене ви відвідали, у в'язниці Я був — і прийшли ви до Мене». Тоді відповідять Йому праведні й скажуть: «Господи, коли то Тебе ми голодного бачили — і нагодували, або спрагненого — і напоїли? Коли то Тебе мандрівником ми бачили — і прийняли, чи нагим — і зодягнули? Коли то Тебе ми недужого бачили, чи в в'язниці — і до Тебе прийшли?» Цар відповість і промовить до них: «Поправді кажу вам: що тільки вчинили ви одному з найменших братів Моїх цих, — те Мені ви вчинили». Тоді скаже й тим, хто ліворуч: «Ідіть ви від Мене, прокляті, у вічний огонь, що дияволові і його посланцям уготований. Бо Я голодував був — і не нагодували Мене, прагнув — і ви не напоїли Мене, мандрівником я був — і не прийняли ви Мене, був нагий — і не зодягнули ви Мене, слабий і в в'язниці — і Мене не відвідали ви». Тоді відповідять і вони, промовляючи: «Господи, коли то Тебе ми голодного бачили, або спрагненого, або мандрівником, чи нагого, чи недужого, чи в в'язниці — і не послужили Тобі?». Тоді Він відповість їм і скаже: «поправді кажу вам: чого тільки одному з найменших цих ви не вчинили, — Мені не вчинили». І ці підуть на вічну муку, а праведники — на вічне життя» (Мт, 25, 31–46).

Однак все змінилося в XIV ст. Саме тоді у суспільній моралі відбуваються певні трансформації, і якщо у попередні епохи мандрівників сприймали дуже позитивно, то в XIV ст. ставлення до них різко погіршується. Ж. Ле Гофф зазначав: «Коли мандрівники і пілігрими почнуть брати із собою громіздкий багаж (сір де Жуанвіль і його супутники, граф Серебряук, відправилися в 1248 р. в хрестовий похід із численними скринями, які привезли на возах в Оксон, а звідти по Соні і Роні в Арль), тоді не лише вивітриться дух хрестових походів, але і ослабне смак до подорожей, і середньовічне суспільство стане світом домосідів. Середні віки, епоха піших і кінних подорожей, щільно наблизяться тоді до свого кінця — не тому, що Пізні Середньовіччя не знало подорожей, але тому, що починаючи з XIV ст. мандрівники стають волоцюгами, окаянними людьми. Раніше вони були нормальними істотами, в той час як згодом нормальними стали домосіди»⁵. На перше місце поступово виходить страх перед чужим, невідомим, незрозумілим. Він стає іманентно присутнім у суспільній свідомості і активно підтримується проповідниками і церковними діячами⁶. Не в останню чергу

⁵ Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовікового Запада. — М., 1992. — С. 163–164.

⁶ Детальніше див.: Сурта Е. Страх как элемент средневекового менталитета // Европа: актуальные проблемы этнокультуры / Материалы VIII Междунар. науч.-теорет. конф., г. Минск, 22 декабря 2014 г. — Минск, 2015. — С. 20–21.

саме в ті часи стали з'являтися постанови проти жебраків та волоцюг, зокрема, в Західній Європі, в тому числі Англії і Франції. Наприклад закони, які стосувалися волоцюг і жабраків були прийняті у Франції ще в часи Людовіка IX⁷. В Англії прийняли Statute of Labourers⁸, відповідно до пунктів якого волоцюги мали або покинути місто, або найнятися на роботу. Серія таких приписів була прийнята в різних країнах ще в XIV ст., особливо актуальними вони стали після епідемії чуми, відомої, як «Чорна смерть». Однак ці правові акти, вочевидь, не були достатньо ефективними, тому час до часу влада змушена була повертатися до цього знову і знову. Неусталений спосіб життя, відсутність постійного місця проживання, як і сталого джерела доходів, злиденне вбрання — в XIV–XV ст. це були достатні ознаки порушення суспільних норм добросовісного життя, через що людину зараховували до волоцюг і обмежували в правах⁹.

Лузні люди, чи люди маргінесу, були неодмінною складовою середньовічного і ранньомодерного суспільства. І все ж це суспільство, особливо таке правове і організоване, як міський соціум, почасти ставилося до них, як до «чужого», який порушує усталений і зрозумілий порядок, не надається до повного контролю і впливу. Це породжувало певний страх і відчуження. Тим

---

⁷ Geremek B. O grupach marginalnych w mieście średniowiecznym // Kwartalnik Historyczny. — R. LXXVII. — 1970. — Z. 3. — S. 541.

⁸ Перший такий статут було прийнято 18 червня 1349 р., за правління Едуарда III, в зв'язку із зменшенням робочої сили після «Чорної Смерті». Іноді цю постанову розглядають як початок трудового права. Серед іншого, цей статут примушував жебраків найматися на роботу і забороняв подавати їм милостиню чи будь-які речі: «...оскільки багато здорових жебраків, як довго вони можуть жити з жебрацтва, відмовляються працювати, віддаючись неробству і порокам, а іноді й злодійству та іншим мерзенним справам; ніхто під загрозою згаданої кари позбавлення волі не повинен під виглядом жалості або милостині давати будь-які речі таким, які можуть працювати, або потурати їхнім бажанням, і тоді їх можна буде змусити трудитися для свого прожитку». (Ordinance of Labourers, 1349 // <http://www.britannia.com/history/docs/laborer1.html> [дата доступу — 28.05.2017]). Наступну постанову, яка зобов'язувала всіх працездатних чоловіків і жінок до 60 років найматися на роботу, було прийнято в 1351 р. Стосувалася вона і жебраків: «...І оскільки багато здорових жебраків відмовляються працювати так довго, як вони можуть жити з вижебраної милостині, віддаючись неробству і гріхам, а часом грабіжництву та іншим злочинам, нехай ніхто під загрозою вищезазначеної кари позбавлення волі не наважується під виглядом побожності або милостині давати щонебудь таким, які можуть дуже добре працювати, або плекати їх у їхніх лінощах, і тоді їх можна буде змусити трудитися для здобуття засобів до життя...» (The Statute of Labourers, 1351 // <http://avalon.law.yale.edu/medieval/statlab.asp> [дата доступу — 28.05.2017]). Однак і вона була малоефективною, тому й надалі влада знову і знову видавала подібні приписи (Див. також: Putnam B. H. The Enforcement of the Statutes of Labourers During the First Decade after the Black Death 1349–1359. — New York, 1908. — 480 p.; Poos L. R. Social Context of Statute of Labourers Enforcement // Law and History Review. — Vol. 1. — 1983. — No 1. — P. 27–52).

⁹ Geremek B. O grupach marginalnych w mieście średniowiecznym. — S. 541–542.

більше, що люди цієї категорії відрізнялися ще й зовнішнім виглядом¹⁰, що ніяк не відповідало уявленням про добродесність. У світі символів і сенсів, яким було середньовіччя загалом, і яким почасти був перехідний час від середніх віків до ранньомодерної доби, одяг виконував роль певного маркера, а тому мав неабияке значення. Носити одяг, який не відповідав соціальному статусу людини, було ознакою гордині або ж морального падіння¹¹. Одяг маркував як патриція, так і посполитого, єврея, служителя культу чи жебрака, що знайшло своє відображення також у візуальних джерелах¹². Однак семіотичні особливості одягу людей, які належали до категорії суспільного маргінесу, не лише маркували їх як «інших», а часом спеціально використовувалися для досягнення певної мети. Це, наприклад, стосується одягу, характер якого чи його часткову відсутність іноді використовували жебраки для отримання милостині¹³. Вони не лише поведінкою, способом життя, а й виглядом відрізнялися від міщан, навіть від найбідніших верств поспільства.

Те, що міщани ставилися до жебраків як до «інших», «чужих», незрозумілих, фіксує Б. Гроїцький в так званому «Статуті про жебраків»: «Так як від жебраків у містечках на доброму уряді багато шкоди, оскільки під тим жебрачим плащем злодійство та інше лиходійство ховається, приписав я на кінець цієї частини той статут про жебраків, в якому є, аби жебраки в містах і містечках, і селах в певній кількості під знаком плебана або ради ходили. А які б були без знаку, ті мають бути старості видані і передані на замкові роботи. А тим, які працювати не можуть, правителі даного міста можуть дати лист-засвідчення, за яким би могли безпечно без знаків деінде милостиню отримувати»¹⁴. Зрозуміло, що міщани намагалися контролювати бодай якусь частину цього прошарку, тому, щоб відрізнити їх від усіх інших жебраків, їм видавали спеціальні знаки. Часто це були бляшки, як, наприклад, у Кракові чи Варшаві. Про такі знаки жебраків Варшави, видані у 1597, 1585 та 1651 рр., згадує А. Карпінський, зазначаючи, що часом це були бляшки, а часом полотняні нашивки¹⁵. Факти видачі жебракам відповідних бляшаних відзнак зафіксовано у Львові, про що є записи в рахункових книгах міста (в 1592 р. майстрові Давидові Клемпнешові заплатили за виго-

¹⁰ Опис характерного одягу жебраків XVI ст. див.: *Karpiński A. Pauperes. O mieszkańcach Warszawy XVI i XVII wieku.* — Warszawa, 1983. — S. 221–222.

¹¹ Детальніше див.: *Ле Гофф Ж. Цивілізація Середньовікового Запада.* — С. 435.

¹² Наприклад, в ілюстраціях до Саксонського Зеркала (Див.: *Гошко Т. «Саксонське зеркало» як джерело феодального і міського права // Записки Наукового товариства ім. Шевченка.* — Т. ССХVIII. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. — Львів, 2015. — С. 128–160).

¹³ Детальніше див.: *Geremek B. Człowiek marginesu.* — S. 461.

¹⁴ *Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej.* — Warszawa, 1953. — S. 62.

¹⁵ *Karpiński A. Pauperes. O mieszkańcach Warszawy XVI i XVII wieku.* — S. 222.

товлення таких знаків 2 гроші, а в 1592 р. з міської каси оплатили виготовлення 300 бляшаних знаків для вбогих, що обійшлося у 3 злотих)¹⁶.

Частина жебраків стала жила в місті при костелах чи монастирях. За даними Г. Самсоновича, в XV ст. у Гданську близько 500 осіб жили з милостині, і приблизно стільки ж їх було у Кракові¹⁷. За іншими даними, у Гданську в XV ст. близько 1,5–2% жителів жебракували¹⁸. Можна наводити різні дані, безперечним є лише те, що у великих містах жебраків було чимало, бо саме там вони мали шанс знайти прихисток чи підробіток. Жебраки, які офіційно мешкали в місті, були добре організовані і контрольовані владою.

Денис Зубрицький, посилаючись на міські акти, під 1515 роком описує організацію жебрацької спільноти у Львові та пробує пояснити суспільні мотиви іншування жебраків: «Існував слуга чи урядовець, званий «бабським» вйтом (Judex Pedanus), якому платили за тиждень три гроші. Його обов'язком було стежити, щоб у місті і околицях не було жебраків, нероб і волоцюг. Його також звали «старостою убогих». Вважалося, що в землеробському краю без надміру населення жебрацтва неповинно бути, бо кожен може заробити собі на харчування й одяг, а в землеробстві потрібні і найслабші руки. Нероб, волоцюг, втікачів з сіл, людей без служби суворо карали й виганяли з міста. Раз на рік близько Різдва приймали слуг, а хто не знайшов місця в цей час, мусив покинути місто»¹⁹. Але, незважаючи ні на що, у місті була створена окрема дідівська корпорація, очолював її староста (starosta mendicorum), в 1520–1530 рр. на цю посаду було обрано русина, жебрака Макара²⁰.

Подібні жебрацькі організації існували і в інших містах Корони. Зокрема, відомо, що в Кракові Пйотр Скарга у 1592 р. заснував жебраче братство, яке проіснувало до 1661 р. Ця організація мала свій окремий статут, де було прописано засади існування братства і принципи входження до його складу нових членів²¹. У Варшаві братство убогих з'явилося в 1546 р.²²

---

¹⁶ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІАУЛ). — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 714: Книга реєстрів тижневих видатків міської каси (1589–1597). — Арк. 389, 486.

¹⁷ Samsonowicz H. Złota jesień polskiego średniowiecza. — Poznań, 2001. — S. 171–172.

¹⁸ Żebracy // <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/zebracy;4002833.html> [дата доступу — 28.05.2017].

¹⁹ Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / Пер. І. Сварник. — Львів, 2002. — С. 127.

²⁰ ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 9: Книга запису індуктів і протоколів уряду Ради (1507–1530). — Арк. 920.

²¹ Żebracy // <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/zebracy;4002833.html> [дата доступу — 28.05.2017].

²² Karpiński A. Pauperes. O mieszkańcach Warszawy XVI i XVII wieku. — S. 230.

Саме про цю частину лузних людей, про контрольованих владою жебраків Б. Геремек писав, що їх не завжди можна було віднести до категорії людей суспільного маргінесу, оскільки вони були не тільки обов'язковою складовою тогочасного суспільства, але його невід'ємною і необхідною часткою, в першу чергу тому, що давали можливість членам цього соціуму виявити свою жертвність і милосердя, а це, як відомо, відповідало християнським уявленням про «чоловіка доброго»²³.

У містах ставлення до жебраків, як і до деяких інших категорій міського маргінесу, було амбівалентне. Незважаючи на певне табування цієї категорії, їм приписували особливі здібності. Саме вони могли посприяти «очищенню» від гріхів, були тими суб'єктами, які могли молитися за спасіння душ всіх інших, так би мовити «чистих» чи «праведних», осіб з числа громади. Це було вкрай важливим, бо давало можливість почасти звільнитися від тягара гріховності. А середньовічне суспільство було просякнуте почуттям страху, провини і стиду. Це почуття активно культивувалося церквою. В XIII–XVIII ст. страх гріхопадиння і «негативного образу себе» був до певної міри осердям людського універсуму²⁴. Звільнення від цього негативу покладалося на вбогих, тому суспільство їх потребувало.

Така амбівалентність у оцінці не в останню чергу була пов'язана із тим, що ці люди перебували на межі між усталеними нормами суспільного життя і їх порушенням. Як слушно зауважила білоруська дослідниця О. Сурта, «використання послуг маргінальних груп мало викликати у середньовічних людей як відчуття вдовolenня, так і відчуття прихованої гріховності. Але подолання цього комплексу провини здійснювалося шляхом приниження особистої честі людей даної групи. Вони були «офірними козлами»* суспільства, яке піднесло порушення божественних норм і правил до інтегрального компонента соціальної системи. Таким чином, колективні винуватці виключалися із порядного і доброчесного товариства»²⁵.

²³ *Geremek B. Człowiek marginesu.* — S. 459.

²⁴ Детальніше див.: *Делюмо Ж.* Грех и страх: Формирование чувства вины в цивилизации Запада (XIII–XVIII вв.) / Пер. с фр. И.Б. Иткина, Е.Э. Ляминой, Е.И. Лебедевой, А.Г. Пазельской под ред. Д.Э. Харитоновича. — Екатеринбург, 2003. — С. 8.

* Офірний козел (цап-відбувайло, козел відпущення) — вислів, що походить від старовірського обряду покладання гріхів народу на живого цапа. У Старому заповіті читаємо: «А коли він скінчить очищення святині й скінїї заповіту та жертовника, то приведе живого козла. І покладе Аарон обидві руки свої на голову живого козла, і визнає над ним усі гріхи Ізраїлевих синів та всі їхні провини через усі їхні гріхи, і складе їх на голову козла, та й пошле через призначеного чоловіка на пустиню. І понесе той козел на собі всі їхні гріхи до краю неврожайного, і пустить того козла в пустиню» (Лев. XVI, 20–22). В переносному значенні — людина, яка несе відповідальність за інших.

²⁵ *Сурта Е.* Табуизация как фактор маргинализации в период Средневековья в Западной Европе // Лістападаўскія сустрэчы: 36. арт. на матэрыялах Міжнар. навук. канф. у гонар акадэмікаў М.М. Нікольскага і В.А. Перцава. — Мінск, 2011. — С. 126–127.

Саме тому пожертви на роздачу милостині та пожертви шпиталям²⁶, де жило чимало «офіційних» жебраків, стали важливою складовою життя міщан. Часто їх прописували у тестаментях, коли людина намагалася звести порахунки з життям. Наприклад, у заповіті київського міщанина Семена Мелешковича, 8 квітня 1563 р. внесеного до київських ратушних книг, було записано: «А особливе по животе своем на памети и на потреби належачие по души справовати и шаювати, млстню давати двесте коп гршеи»²⁷. В тестаменті міщанки Ювги Жданівни від 23 січня 1636 р. значилося: «...А што маю ѡнышу сто оунтовъ, то опекунь мои панъ Ареема мает продат и то на поминьки по души моєи и на ѡлмужну* убогимъ обернуть мает»²⁸.

Також, відповідно до записів у рахунковій книзі львівського шпиталю св. Духа в часи каденції на посаді провізора шпиталю відомого львівського радника і хроніста Бартоломея Зіморовича²⁹, цій установі міщани переказали

²⁶ Про заснування шпиталів у середньовічній Європі див.: *Eysymontt R. Średniowieczny szpital pw. Św. Macieja we Wrocławiu // Quart. — № 4 (10). — 2008. — S. 7–14.* Про практику опіки над жебраками і каліками у шпиталях середньовічної Німеччини див.: *Сурта А. Карціны беднасці ў Германіі ў пярыяд позняга Сярэдневякоўя. Прытулкі і шпіталі // Весці Беларускага дзяржаўнага педагагічнага універсітэта імя Максіма Танка. — № 2. — 2002. — С. 139–145.* Про шпіталі Речі Посполітої див.: *Słoń M. Szpitale średniowiecznego Wrocławia. — Wrocław, 2000. — 368 s.; Karpiński A. W średniowiecznych i wczesnonowożytnych przytułkach // Kwartalnik Historyczny. — R. CIX. — 2002. — № 2. — S. 123–133.* Про львівські шпіталі див.: *Słoń M. Hospitals in the City of Lwów in the Middle Ages // Acta Poloniae Historica. — № 75. — Warszawa, 1997. — S. 5–25.* Аналіз досліджень історії львівських шпиталів див.: *Потимко О. Розвиток медицини у Львові в XIV–XVIII ст.: література, проблеми, дискусії. — Львів, 2012. — С. 62–93.* Практика опіки над убогими у шпиталях характерна була і для ВКЛ. Перший шпиталь у Литві було засновано у Вільні в 1514 р., в Ковні шпиталь створено в 1519 р. тощо. Багато таких шпиталів сторювали у містах, часто приватних і слабо організованих. Ці шпіталі були розраховані на невелику кількість пацієнтів. Зокрема, в 1614 р. Лев Сапега заклав шпиталь у Рожанах, що мав забезпечувати лише 16 убогих, а в 1649 р. закладено шпиталь у Новогрудку, розрахований на 10 бідаків тощо (Див.: *Gryko B. Sapiżyńskie fundacje szpitali jako przejaw miłosierdzia? // Białostockie Teki Historyczne. — Т. 8. — 2010. — S. 51, 53, 56.*)

²⁷ Білоус Н. Тестаменти киян середини XVI — першої половини XVII століття. — К., 2011. — С. 100.

* Ялмужна (пол. jałmużna) — милостиня, пожертва (Зведений словник застарілих та маловживаних слів — Я // <http://litopys.org.ua/rizne/zvslovnyk.htm#Ya> [дата доступу — 28.05.2017].; *Słownik języka polskiego / Pod red. W. Doroszewskiego // http://sjp.pwn.pl/doroszewski/jalmuzna;5435680.html* [дата доступу — 28.05.2017].)

²⁸ Білоус Н. Тестаменти киян середини XVI — першої половини XVII століття. — С. 150.

²⁹ В інвентар книг і рукописів, які були у власності Бартоломея Зіморовича, вписано три реєстри шпиталю св. Духа — реєстр за 1642–1644 рр., укладений райцею Яном Шольцом, реєстр за 1650–1658 рр. та реєстр під назвою «Fundatio et patrimonium hospitalis s. Spiritus» (під подібним титулом було видано роботу Зіморовича, однак невідомо, чи цей текст відповідає рукопису, який значився в інвентарі) (Див.: *Materyały*

чималі кошти. Зокрема, в 1617 р. 100 флоренів передав Гаспар, в 1629 р. пані Сузанна передала 300 злотих, в 1638 р. якийсь Бальтазар Грабовський відписав 1000 злотих, Стефан Вартерішович 166 золотих, в 1640 р. п'ять флоренів шпиталь отримав від Анни Гладишової³⁰, в 1645 р. пані Словіковська з братом Антонієм Массарем записали на шпиталь 1000 злотих, з яких шпиталь мав отримувати чиншу 20 злотих, в 1649 р. різник Ян Войнар заповів 100 злотих, в 1652 р. — пані Катерина Фіснерова передала шпиталеві 200 злотих, з яких мали отримати чиншу по 8 злотих³¹. Ці пожертви були практично щорічними. О. Потимко підкреслює, що зазвичай пожертвувані кошти вкладалися у нерухомість, а на утримання мешканців шпиталю, яких на 1607 р. було близько 80 осіб, використовувалися відсотки від отриманого прибутку³².

Якщо не було готівки, то жертвували будинки, прибуток від яких мав іти на милостиню, як видно, наприклад, з тестаменту львівського архітектора Павла Римлянина від 1618 р.³³: «...Віддаю також і заповідаю на вічні часи дім з ділянкою Гілічівський, який купив від Христофора Гіліцького, паннам Святої Клари на Боже ім'я і милостиню, щоб за мою душу Господа Бога просили...»³⁴. В 1632 р. шпиталеві було передано у власність ще одну кам'яницю у місті³⁵. Часом на роздачу милостині і на пожертви церквам і

---

do biografii Jozefa Bartłomeja Zimorowicza (Ozimka). Cześć I // Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce. — T. VIII. — Kraków, 1895. — S. 211.

³⁰ ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 1105: Книга записів дарчих та заповітів на користь шпиталю св. Духа (1580–1779). — Арк. 192–192 зв. Часом перед лицем смерті особи робили пожертви на шпиталі та бідних, не тільки дбаючи про спасіння душі, але і щоб майно не дісталось не надто зичливим родичам. Зокрема, у луцьких гродських книгах 11 грудня 1592 р. було зроблено запис про справу випадкового поранення хлопця Трохима під час його гри із поповичем Федьком. Наприкінці оповіді зазначалося: «И там же зараз попа иванъчицкого Маска тот Трохимъ просильб если бы Панъ Бог смерть допустити рачиль, тогда, абы жадное маетности его, котораѣ и ѹ людие есть, ѡтца его не даваль, але то на шпитал и ѹбогим роздал, даючи тую до ѡтца причину, ижъ на него неласкав былъ и ничог[о] по немъ доброго не ѹзналь, але-мъ завше ѡт него ѹтекал» (Українське повсякдення ранньомодерної доби: Збірник документів. — Вип. 1: Волинь XVI ст. / Упор. В. Безпалько, М. Висотін, І. Ворончук, М. Кучерук, Ю. Чубик. — К., 2014. — С. 497).

³¹ Fundatio et patrimonium hospitalis s. Spiritus Leopoliensis a Bartholomeo Zimorowic consule Leopoliense descripta anno Domini 1653 // Pomniejsze źródło do dziejów literatury i cywilizacji polskiej w XVI i XVII stuleciu. — Stryj, 1891. — S. 47–48.

³² Потимко О. Розвиток медицини у Львові в XIV–XVIII ст. — С. 65.

³³ Про значення цього тестаменту для оцінки творчості Павла Римлянина див.: Нишпор М. Щоденне життя італійців у Львові наприкінці XVI — у першій половині XVII ст. (на матеріалах заповітів та інвентарів майна) // Укр. іст. журн. — 2007. — № 4. — С. 53–54.

³⁴ Замостяник І. Тестамент львівського архітектора Павла Римлянина (1618 р.) // Український археографічний щорічник. — К., 2009. — Вип. 13/14. — С. 463, 465.

³⁵ ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 1105. — Арк. 192.

шпиталям віддавали речі або ж товар, який можна було продати. Саме так зробив у 1467 р. смоленський купець Гермула, якого смерть застала у Львові, і який не мав тут нічого, крім перцю, привезеного ним на продаж. Саме ним він і розпорядився для забезпечення спасіння своєї душі і частину з того заповідав на милостиню для неімущих: «... щоб (продати) одинадцять кантарів* перцю, які ослабленим привіз із морських країв, і не маючи нічого в цій пивниці, крім цього перцю в чотирьох торбах, насамперед заповідаю отцю батьку, духівнику, до церкви міста Львова дві копи, також до церкви Св. Юрія поза мурами — копу, також церкві (Св.) Миколая — копу, також одну копу Богоявленській церкві, також одну копу Благовіщенській церкві, також (церкві) Св. Теодора одну копу, також шпиталю — одну копу, також Воскресенській церкві одну копу; це все у Львові. Також півкопи для покриття церкви у місті. Також у Смоленську заповідаю до (церкви) Діви Марії дві копи, також до (церкви) Св. Духа дві копи, також до (церкви) Св. Варвари дві копи, також до (монастиря) Св. Спаса дві копи, також до (монастиря) Св. Трійці дві копи. Також у Києві до Печер (церкви) Діви Марії — дві копи. Також зобов'язую дати Іванові з Новгороду чотири золотих та п'ять грошів. Також зобов'язую (дати) тітці Марії одну копу. Також слід відіслати до Смоленська п'ять кіп, про що знає або хай скаже Борода. Також речі, які треба дати дітям і жінці. Мої родинні зв'язки нічому (з цього) не мають перешкодити, а я на схилі свого життя нічого не винен будь-кому. Також для львівських бідних (жертвую) чотири копи...»³⁶.

Часом жертвували безпосередньо на убогих, як, наприклад, Мустафа Челебі, який в 1649 р. тестаментом передав на неімущих 70 твердих таларів³⁷. Таких і подібних прикладів можна навести безліч. Саме через милостиню і пожертви на жебраків та калік міщани намагалися забезпечити спасіння душі. Подекуди на таку функцію милостині прямо вказувалося у тестаменті. Зокрема, Барбара, вдова львівського передміщанина Климента Вендриновича, в 1651 р., записуючи свою нерухомість швагрові, просила його, щоб не забував рятувати милостинею її грішну душу і давав за неї убогим³⁸. Жебраки ж, отримавши милостиню, мали щоденно в молитвах просити Бога за своїх благодійників. Особливо це практикувалося у шпиталях.

---

* Кантар (з тюрк. *kantar* — вага) — одиниця вимірювання ваги в країнах Близького Сходу та Середземномор'я, що варіювалась від 45 до 320 кг. В Османській імперії кантар становив 56,5 кг. (*Капраль М.* Смолянин Гермула у Львові в 1467 році // *Вісник Львівського університету. Серія історія.* — Вип. 45. — Львів, 2010. — С. 549).

³⁶ *Капраль М.* Смолянин Гермула у Львові в 1467 році. — С. 547–548.

³⁷ ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 342: Книга записів заповітів та актів про юридичне оформлення прав власності на спадкове рухоме та нерухоме майно (1649–1659). — Арк. 36.

³⁸ Там само. — Арк. 207.

З огляду на все вище сказане, певна категорія лузних людей не просто толерувалася у містах, а була невід'ємною частиною міського соціуму. Щоправда, варто зауважити, що «фінансування» жебраків було справою приватною, бо якщо сиріт чи калік місто утримувало централізовано, виділяючи щоразу на це окремі кошти³⁹, що відобразилося у книгах міських видатків, то на жебраків таких обов'язкових виплат не виділялося, оскільки це не було передбачено правом. Однак трапляються поодинокі записи тієї чи іншої підтримки окремих жебраків. Зокрема, у 1583 р. жебракові Схоржалему на сорочку містом було виділено 15 грошів⁴⁰. Але це радше був виняток, аніж правило.

У містах жебраки жили не лише за рахунок милостині, але і з тимчасових спорадичних заробітків. Наприклад, вони брали участь у релігійних діях,

---

³⁹ Наприклад, в 1582 р. на сиріт було виділено 1 злотий з тим, що перед тим виплату було затримано, а вже при наступній виплаті їм було переказано 28 грошів (ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 713: Книга реєстрів тижневих видатків міської каси (1582–1588). — Арк. 100, 113). Наступна виплата на сиріт і їх годувальниць складала 24 гроші, а через квартал вона вже становила 11 грошів, наприкінці 1582 р. — 18 грошів (Там само. — Арк. 124). В 1624 р., в час каденції бурмістра Анджея Домбровського, місто на сиріт вкотре виділило 24 гроші (Там само. — Спр. 716: Книга реєстрів тижневих видатків міської каси (1604–1606). — Арк. 2). Ці виплати були щорічними, але розглядалися як обтяжливі для міста. Про це довідуємося із запису в книзі Колегії 10 мужів, які напередодні згаданій виплати зазначили, що на сиріт щороку виділяються значні суми, а тому запропонували міській раді переглянути схему цих виплат і надавати їх не з коштів лонгерії, а з інших джерел. На що отримали відповідь, що не може бути по іншому, і платити має лонгерія (Там само. — Спр. 667: Книга протоколів Комісії 10-ти мужів про результати обстеження прибутків і видатків королівської та міських кас (1618–1692). — Арк. 35–36). Насправді суми, які місто витратило на утримання сиріт, були не такими значними; для порівняння: наприклад, наприкінці того ж таки 1582 р. на свічки до ратуші місто потратило аж 12 грошів, стільки ж тоді заплатили за послуги міського ката. Перед Великоднем 1583 р. за три шкіряні торби для синдика заплатили 18 грошів, а за доставку листів з Кракова від Павла Щербича курсорові заплатили аж 2 злотих (щоправда, іншому, який віз листи до Кракова — лише 8 грошів) (Там само. — Спр. 713. — Арк. 129). Хай там як, але витрати на сиріт у Львові були доволі скромними. Також місто виділяло окремі кошти на ліки для хворих (Там само. — Спр. 712 — Арк. 956; Спр. 713. — Арк. 130, 139, 180; Спр. 715 — Арк. 129); (за розпорядженням бурмістра видали кошти (3 гроші) не лише хворому, а також жінці, яка його доглядала окремо 16 грош) та на поховання померлих сиріт чи немовлят, яких знаходили вже мертвими (Там само. — Спр. 712. — Арк. 958, 959, 968; Спр. 713. — Арк. 23 та ін.). Окремою статтею видатків з міської каси були скромні кошти на поховання неімущих (Там само. — Спр. 714. — Арк. 384; Спр. 715. — Арк. 5, 9 та ін.). В окремих випадках виділяли кошти і на одяг для померлого, як, наприклад, у 1582 р. в суботу після свята Петра і Павла львівському помираючому жебракові Брікцему було виділено містом 10 грошів на сорочку і на поховання (Там само. — Спр. 713. — Арк. 39), чи у 1583 р. на поховання тіла втопленого невідомого чоловіка і на сорочку для нього було виділено 21 грош (Там само. — Спр. 713. — Арк. 129 тощо).

⁴⁰ ЦДІАУЛ — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 713. — Арк. 128.

співах, нічних молитвах. Вони підробляли на похоронах — омивали небіжчика, читали при ньому молитви в так звані пусті ночі, несли домовину, жінки наймалися на роль плакальниць тощо. Про популярність такого підробітку, як голосіння на похоронах міщан, свідчить той факт, що про нього згадує у своїй поемі «Роксоланія»⁴¹ Себастьян Фабіян Кльонович⁴²:

⁴¹ Як зауважив М. Трофимук, «поема Себастьяна Фабіяна Кленовича є першою відомою на сьогодні (очевидно, і в часи Франка теж) латиномовною публікацією про українців і Україну, якщо не враховувати «Judicium pronosticon...» Юрія з Дрогобича Котермака, канонічної згідно з історією національної культури першої друкованої книги, зрештою, теж латиномовної» (*Трофимук М.* Іван Франко — інтерпретатор «Роксоланії» Себастьяна Фабіяна Кленовича // Збірник праць кафедри української преси Дослідницького центру історії західноукраїнської преси. — Вип. 7 // http://old.journ.lnu.edu.ua/publications/zbirnyk07/Zbirnyk07_Trofymuk.htm [дата доступу — 28.05.2017]). Частину поеми переклав І. Франко (*Франко І.* «Старинний Львів» (Із латинської поеми Себ[астіана] Кльоновича «Roxolania» // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. — Т. 11. — С. 366–368). Творчості Кльоновича і його поеми присвячено чимало досліджень, зокрема, дисертація М. Білика, який серед іншого проаналізував і переклад частини «Роксоланії» І. Франком (*Білик М.Й.* «Роксоланія» С.Ф. Кльоновича. Латинська поема XVI ст. про Русь. Генезис, переклад і літературно-історичний коментар поеми: Дисертація... канд. філол. наук. — Львів, 1950. — С. 190). Серед новіших досліджень варто згадати праці В. Гіпича (*Гіпич В.* Образ міста в творах Себастьяна Фабіяна Кленовича // *Красзнавство*. — № 2. — 2013. — С. 21–26; *Його ж.* Образ міста в творах Себастьяна Фабіяна Кленовича // <http://www.medievalist.org.ua/2014/11/blog-post.html> [дата доступу — 28.05.2017].) та М. Трофимука (*Трофимук М.* «Паспорт для русина» з фондів Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка (перше латиномовне друковане видання про Україну 1584 р.) // *Вісник Львівського університету. Серія Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. — 2010. — Вип. 5. — С. 315–322; *Його ж.* Латинськомовна література України XV–XIX ст.: жанри, мотиви, ідеї. — Львів, 2014. — С. 107–117 тощо). Переклади латиномовного тексту поеми були здійснені М. Біликом та В. Маслюком (*Кльонович С.Ф.* Роксоланія (Переклад М. Білика) // *Питання класичної філології*. — Вип. II. — Львів, 1961. — С. 119–156; передрук окремим виданням: *Кльонович С.Ф.* Роксоланія: Поема / Перекл. з латин. М. Білика. — К., 1987. — 94 с.).

⁴² В літературі присутні різні прочитання прізвища Себастьяна Фабіяна Кльоновича (в лат. варіанті — Sebastianus Fabianus Acernus Sulmycensis) — Кльонович, Клонович, Кленович, Кльонович, Кльонович, Кльонович тощо. Львівський дослідник М. Трофимук вважає доцільним вживати українізовану форму прізвища поета — Кленович, аргументуючи це походженням його від лат. acernus, що в перекладі означає «клен». Крім того, дослідник посилається на уривок з поеми «Роксоланія»: «Hic acer est arbor dolabris levibus apta, Naes arbor nobis nomina grata dedit» / «Тут росте клен, топорича легенькі витесують з нього, Дерево це і мені миле ім'я теж дало» (*Трофимук М.* Латинськомовна література України XVI–XIX ст. — С. 107, 111. Пор.: *Klonowic S.F.* Roxolania — Roksolania czyli Ziemię Czerwonej Rusi / Wydał i przełożył M. Mejer. — Warszawa, 1996. — S. 34, 35). Однак, в літературі найчастіше іменують поета Кльоновичем (Див. напр.: *Яковенко Н.* Вибір імені versus вибір шляху: назви української території між кінцем XVI — кінцем XVII століття // *Яковенко Н.* Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та

«Restat Russiacos in funere dicere fletus
 Exsequiasque solent quo celebrare modo.
 Cum volat exanimi postremus anhelitus ore,
 Vitalis linquit frigida membra calor,
 Mox anus ingeminate doctas mercede querelas
 Nonque suum deflet femina iussa virum.
 Venales lacrimas invitis torque ocellis
 Et querulous luctus anxia fingit anus.
 Conductis pretio resonat singultibus aether,
 Ex oculis emptae progrediuntur aquae
 Et lamentarix lugubria carmina miscens
 Exprimit in fletu talia verba suo...»⁴³.

За таку роботу лузні люди отримували дрібну винагороду. Наприклад, варшавські жебрачки, які ночували при труні Катерини з Радзивіллів в 1580 р., отримали у винагороду 27 грошів.⁴⁴ Часом такі майбутні витрати прописували у тестаментях. Наприклад, у тестаменті львівського міського годинникаря⁴⁵ Себастьяна Свайновського⁴⁶, записаному в 1629 р., зазнача-

---

ідей в Україні XVI — початку XVIII століття. — К., 2012. — С. 18; Франко І. «Старинний Львів»... — С. 366 та ін.).

⁴³ *Klonowic S. F. Roxolania — Roksolania czyli Ziemie Czerwonej Rusi.* — S. 120–122.

Пор.:

Врешті, я ще розповім про плач-голосіння у русів,
 Як-то справляють вони похорон рідних своїх.
 Щойно останнє дихання з покійника вуст відлетіло
 Та життедайне тепло з тіла назавше втекло,
 Се вже голосільниця плач-голосіння за плату виводить,
 Найнята жінка оця за мужем чужим.
 Тре свої очі та сльози із них витискає за гроші,
 Голос печальний і жаль, наче скорботна, вдає.
 Платне її голосіння відбилося в повітрі відлунням,
 Куплені сльози з очей ллються, наче струмок,
 А голосільниця плаче та пісню сумну затягає...»

(*Кленович С. Роксоланія (1584) (пер. В. Маслюк) // Тисяча років української суспільно-політичної думки у 9-ти т. — Т. 2: Українська суспільно-політична думка. Переклади текстів XVI–XVII ст. — К., 2001 // <http://litopys.org.ua/suspil/sus10.htm> [дата доступу — 28.05.2017]).*

⁴⁴ *Karpiński A. Pauperes. O mieszkańcach Warszawy XVI i XVII wieku.* — S. 225.

⁴⁵ Львівський годинник згадує і Кльонович у «Роксоланії»: «Horologus tacite labentes computat horas, momentumque sono temporis omne notat» («Лічить годинник часи, що звільна та мовчки минають, голосом рівним усе кожну хвилину значить. Кожну годину він б'є і пригадує безповоротню, вчить, як високо той час кожному треба цінити» (пер. І.Франка)). *Klonowic S.F. Roxolania — Roksolania czyli Ziemie Czerwonej Rusi.* — S. 96–97; Франко І. «Старинний Львів»... — С. 368. Пор.: *Трофимук М. Латинськомовна література України.* — С. 113). Вперше в львівських актових джерелах міський годинник згадується під 1404 р. (*Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta.* — Т. II: *Księga przychodów i rozchodów miasta 1404–1414 / Wyd. A. Czołowski.* — Lwów, 1896. — S. 6).

лося, що його дружина Анна має витратити на його похорон тридцять злотих, щоб дійство було достойне доброго християнина. Крім того, на костюол св. Духа, де тестатор хотів бути похованим і де разом з «братями служби Божі замовляв», вона мала передати п'ятьдесят злотих, а на костюол св. Хреста перед Галицькою Брамою — чотири злотих⁴⁷. Львівська міщанка Анна Валента Головська заповіла витратити на свій похорон сто злотих і стільки ж на поминальні обіди. При тому вказала, що це має бути за спасіння не тільки її душі, але і душ бабки, батька, матері, чоловіка, сестри і швагра (окремо по 30 злотих мали передати Бернардинам, костюолу св. Анни та отцям Босим)⁴⁸. А Тереза Шольц Вольфович у своєму заповіті записала, що після її смерті має бути відправлено триста заупокійних мес, на що вона заповідає сто п'ятьдесят злотих. А якщо не вдасться відправити такі меси

У 1504 р. годинникареві у Львові вісім тижнів поспіль за роботу платили по 37 грошів (Див. детальніше: *Jaworski F. Lwów stary i wczorajszy*. — Lwów, 1911. — S. 151–152). Однак робота годинникаря оплачувалася не надто щедро. Наприклад, у 1582 р. в суботу перед св. Матвея заплатили годинникареві у Львові 15 грошів (ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 713. — Арк. 1), таку ж суму ратушний годинникар отримав і в 1597 р. (Там само. — Спр. 715. — Арк. 1). Можливо, наприкінці XVI ст. це була фіксована платня за послуги майстра такого фаху. Як би там не було, годинникарі не мали ні великої оплати, ні багато роботи, тому найчастіше паралельно мали іншу професію (*Jaworski F. Lwów stary i wczorajszy*. — Lwów, 1911. — S. 152).

⁴⁶ Люція Харевичова, аналізуючи львівські ремесла, зазначала, що ремесло годинникарів, незважаючи ні на що, було доволі елітним. Вступний внесок у цех становив для учнів 8 злотих, а для майстрів — 50 злотих. Навчання тривало 6–7 років, і обов'язковою була чотирирочна подорож. Годинникарів у Львові було мало, тому вони спершу входили до слюсарського цеху, і лише в 1637 р. було створено окремий цех, що й підтвердив привілеєм Владислав IV. Ремесло годинникаря передавалося від батька до сина. Авторка називає династію Соколовських (1573–1784 рр.) та Грабінських (1588–1825 рр.) (*Charewiczowa Ł. Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski przedrozbiorowej*. — Lwów, 1929. — S. 156–157). Однак О. Заяць, намагаючись верифікувати дану інформацію, зазначив: «Ця інформація, на жаль, слабо відображена у записах про прийняття до міського права. З Соколовських-годинникарів занотовані лише Симон, який став міщанином у 1573 р., та Ян (аж у 1776 р.). Симон Соколовський був місцевим, і хоча батьки його не зазначені, все ж можна припустити, що він походив із слюсарської родини Соколовських. Протопласт Грабінських — Григорій прибув до Львова зі Шрему і прийняв міське право у 1588 р., однак годинникарів Грабінських в реєстрах новопринятих міщан не відзначено. Взагалі годинникарі, занотовані в опрацьованих джерелах, є в основному прибульцями, тому важко прослідкувати за ними якісь родинні зв'язки» (*Заяць О. Громадяни Львова XIV–XVIII ст.: правовий статус, склад, походження*. — К.–Львів, 2012. — С. 320–321). Що ж до Себастьяна Свайновського, то залишається невідомим, чи був він членом професійної династії, чи ні.

⁴⁷ ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 339: Книга записів заповітів та актів про юридичне оформлення прав власності на спадкове рухоме та нерухоме майно (1625–1639). — Арк. 140.

⁴⁸ Там само. — Спр. 340: Книга записів заповітів та актів про юридичне оформлення прав власності на спадкове рухоме та нерухоме майно (1627–1641). — Арк. 119–120.

одразу, то відповідна сума має бути передана до монастирів, аби якомога швидше ці триста мес відслужили⁴⁹. Це були порівняно невеликі видатки. Наприклад, у 1658 р. вдова Зерніцького Катажина заповіла на похорон, пожертву до костьолів і шпиталів, а також на милостиню для убогих тисячу злотих⁵⁰. Мали місце і записи по одному злотому на окремі монастирі, як у випадку з тестаментом львівського міщанина Себастьяна Різника (1563 р.)⁵¹.

При таких okazіях, як похорони міщан, особливо заможніших, жебраки могли розраховувати і на почастунок, який влаштовували родичі задля спасіння душі померлого. Зокрема, такий запис є в реєстрі видатків на похорон львівського писаря Войцеха Зимницького (13 травня 1640 р.): «Для бідних дано за м'ясо, пиво, гуси, хліб та інші речі видатки: за 5 чвертей м'яса по зл. 3 і гр. 15, чверть зл. 17 і гр. 15; за 30 гусей і за 2 по гр. 8 зл. 8 гр. 16; за капусту в головах зл. 1 і гр. 2; за моркву до гущу гр. 22; за 12 вінків цибулі гр. 18; за 2 бочки пива зл. 10; за фунт перцю зл. 1 гр.15; за чверть шафрану зл.3; за три вози дерева зл. 2 гр.12; за сіль гр. 15...»⁵². При цьому Анна Зимницька дала на жебраків 3 злотих і на пожертву для бідних — 6 злотих⁵³.

Жебраки, «визнані» міською владою, намагалися жити, поважаючи і дотримуючися усталених правових норм. Часом вони володіли певним майном. Наприклад, в міських книгах Львова за 12 березня 1519 р. читаємо: «Жебрак Іван з Калічої гори визнав, що він продав свій город, розташований біля Сидора русина, Іванеку русинові з-під замку за копу і десять грошів... Діялось за тиждень до першої неділі великого посту»⁵⁴. До речі, саме цей запис є першою писемною згадкою про львівських жебраків⁵⁵. В міських актах є й інші записи про продаж ними певного майна. Зокрема, у книзі записів індуктів і протоколів львівської ради під 29 травня 1536 р. зафіксовано заяву жебрака Климка з дітьми Остапком та Орисею про продаж будиночка на Шпитальній вулиці⁵⁶, в наступній книзі з цієї ж серії від

⁴⁹ Там само. — Арк. 980. Детальніше див.: *Кочеркевич Я.* Заповіти львівських міщан XVII ст. // Архіви України. — 2009. — № 5. — С. 152–155.

⁵⁰ ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 342. — Арк. 471.

⁵¹ Див.: *Кочеркевич Я.* Побожні формули у заповітах міщан м. Львова другої половини XVI–XVII століть: дипломатичний аналіз // Архіви України. — 2010. — № 5. — С. 54.

⁵² Цит. за: *Петришак Б.* «Лицар пера і каламаря»: писар міста Львова Войцех Зимницький (1583–1639). — Львів, 2011. — С. 164 (додаток 10).

⁵³ Там само — С. 163, 164.

⁵⁴ ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 9. — Арк. 264; *Крип'якевич І.* Львівська Русь в першій половині XVI ст.: дослідження і матеріали. — Львів, 1994. — С. 147.

⁵⁵ *Охріменко Ю.* Перші львівські жебраки. — Львів, 2009; https://uk.wikipedia.org/wiki/Перші_львівські_жебраки [дата доступу — 28.05.2017].

⁵⁶ «... Clymko mendicus necnon Ostapko et Oryska puella liberi... recognouerunt, quia ortulanium cum domuncula in platea Hospitali penes Iacobowa et Panas... Bartholomeo... pro nouem fertonibus... vendiderunt... Actum feria s(e)c(un)da intra octauas ascensionis Domini [1536]» (ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 10: Книга запису індуктів і протоколів

17 травня 1543 р. записано заяву жебрака Тимка про продаж війту Іоану Грінвальду городика перед Галицькою брамою⁵⁷. Часом жебраки купували нерухомість. Зокрема, відомо, що староста львівських жебраків Макар у 1529 р. купив город Бартоша Міхна за 3,5 злотих⁵⁸.

Такі «офіційні» жебраки часто мали сім'ю і дітей, як, наприклад, львівські жебраки Климко (Остапа і Орісю)⁵⁹ та Макар (Івашка та Хведю)⁶⁰. Дехто з них, крім милостині, мав інші джерела доходів, як-от руський жебрак Климек з львівського передмістя, який брав товар для торгу і заборгував за нього Вольфові Шольцу 30 флоринів, про що свідчить у своїй заяві від 16 грудня 1542 р.: «...Clymek Rutenus mendicus de anteurbio... recognouit se... debere pro rebus mercatoriis ad ... Wolfgangu[m] Sholcz... empties triginta florenos..., quos... obligatus est... ad decursum sex annorum... persoluere..., ipsum

уряду Ради (1531–1542). — Арк. 512. Див. також: *Крип'якевич І.* Львівська Русь в першій половині XVI ст... — С. 226).

⁵⁷ «In presencia nre consularis residencie personale constitutes Prouidus thymco medicus de anteurbio nro Recognouit ... quia hortulanium suam an portam halician in platea Palczikowska penes bezhubek et Wasilonis pistoris domos suit Fomato domino Ioanni Grynwalt Aduocato nro iurato hereditary vendidit pro quia ortulania recognouit se plenariam satisfatiom ab eodem percerpisse...» (ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 11: Книга запису індуктивів і протоколів уряду Ради (1543–1554). — Арк. 64. Див. також: *Крип'якевич І.* Львівська Русь в першій половині XVI... — С. 284).

⁵⁸ «...Andreas Andriczka recognouit, quia ortum cum domo... penes... Bartosil... et Ioannis Cracouianin... Makaroni starosta mendicorum pro media quarta marcis... vendidit... [Actum sabbato in uigilla sancti Iacobi apostoli 1529]» (ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 9. — Арк. 920. Див. також: *Крип'якевич І.* Львівська Русь в першій половині XVI... — С. 183).

⁵⁹ Див. вище.

⁶⁰ Про цей факт довідуємося із заяви русина Карпа з Білогощі від 26 червня 1538 р. про продаж якомусь Яцьку з Щирця городика на Краківському передмісті за 6 марок. Карпо в цій заяві позиціонує себе як опікун дітей покійного жебрака Макара: «...Carpa Rutenus de Bielohoscza uti tutor pueroru[m] olim Makar mendici, Iwaszkonis et Chwede recognouit..., quia hortulanium ipsorum... in anteurbio Cracouien[si]penes Hliebcoua et Cracouianin iacen[tem]... Iaszkonis de Sczirzecz... pro sex marc[is]... uendidit... Actum feria quarta intra oct[aua]s Corporis Christi [1538]» (ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 10. — Арк. 801–802; *Крип'якевич І.* Львівська Русь в першій половині XVI... — С. 243). Про певний майновий статус дітей жебрака Макара можна зробити висновок і на основі заяви якогось Гаврила з Сихова, зробленої спільно із тамтешнім старостою Федьком про отримання від того ж таки Карпа з Білогощі 5 гривен, які належать дітям покійного і які є забезпечені на половину лану в Сихові (3 червня 1542 р.): «...Hawrilo de Sychow unacum Fetkone starosta de ibidem recognouerunt..., q[ui]a... Carpe de Bielohoscza receperunt quinque marc[as] pecc[uniarum] puerorum olim Makar starosta celear[um] Femie et Iwanyecz, quas... assecuraueru[n]t... in mediis laniis ipsorum, que in Sychow habent... Act[um] sabbato ante festum Trinitatis 1542» (ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 10. — Арк. 1407; *Крип'якевич І.* Львівська Русь в першій половині XVI... — С. 275). Однак у даному випадку важко робити висновки про майновий статус жебраків, бо мова про дітей старости львівської жебрацької корпорації.

debitum... assecuravit in et super bon facultatibusque suis et rebus mercimoniarlis, que nunc habet uet post habiturus est... Actum sab[b]ato ante festum sancti Thome apostolic 1542»⁶¹.

Також жебраки часом давали міщанам в борг готівку. Наприклад, львів'янка Катерина Фістерова в 1656 р. заборгувала 3 флорини бабі Софії, що проживала у шпиталі св. Станіслава⁶². Анджей Карпінський наводить чимало таких прикладів, які мали місце у Познані, Варшаві та інших містах⁶³. Побутувала навіть думка про певну заможність тих жебраків, яким місто давало право збирати милостиню. Однак дослідники вважають, що якщо говорити про статки жебраків, то мова тут здебільшого може йти про невеликі суми, наприклад, І. Крип'якевич на основі аналізу актового матеріалу твердив, що якщо в жебраків і були будиночки, то лише вартістю від 3 до 16 злотих⁶⁴. Подібно висловлюється і А. Карпінський, підкреслюючи, що думка про відносну забезпеченість міських жебраків не зовсім відповідає дійсності, і тільки деякі з них мали власність в 100 і більше флоринів, як, наприклад, Анна Мартинова, що мешкала в познанському притулку св. Христа в 1612 р.⁶⁵ Щоправда, сеймові приписи опосередковано йому суперечать, бо накладають на жебраків чималі податки, більші, ніж на деякі інші категорії міського населення. Хай там як, але саме для таких жебраків, які були осілими у місті, а часом мали певне майно, можливим було створення сім'ї і виховання дітей. Для інших категорій злидарів це було просто.

Серед волоцюг і жебраків була доволі високою злочинність, і тут важко відділити жебраків, яких контролювала міська влада, від тих, яких вона не контролювала, як і власне жебраків від інших категорій лузних людей, оскільки джерела, що свідчать про кримінальні справи, їх не ідентифікують окремо. Крім того, межі між різними категоріями людей маргінесу були доволі еластичними (зміна роду занять в середньовіччі була ознакою маргіналізації індивіда⁶⁶), що також утруднює дослідження цього питання. Наприклад, за даними паризького королівського трибуналу, в 1389-1392 рр. було засуджено 127 злочинців (з них 85 за крадіжку), при тому з кожного

---

⁶¹ ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 10. — Арк. 1461; *Крип'якевич І.* Львівська Русь в першій половині XVI... — С. 280.

⁶² ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 342. — Арк. 429. Крім того, тестаторка позичила у шпиталю св. Духа 200 злотих, які хотіла повернути, про що зафіксувала у тестаменті (Там само).

⁶³ *Karpiński A.* Kobieta w mieście polskim w drugiej połowie XVI i w XVII wieku. — Warszawa, 1996. — S. 318.

⁶⁴ *Крип'якевич І.* Львівська Русь в першій половині XVI ст. ... — С. 30.

⁶⁵ *Karpiński A.* Kobieta w mieście polskim w drugiej połowie XVI i w XVII wieku. — S. 318.

⁶⁶ *Geremek B.* Człowiek marginesu w Średniowieczu // *Przegląd Historyczny.* — R. LXXX — 1989. — № 4 — S. 725.

десятка крадіїв вісім належало до категорії тимчасово найманих працівників і слуг⁶⁷. Але варто пам'ятати, що ці люди належали до категорії так званої мовчазної більшості, тобто вони якщо і залишали про себе дані у писемних джерелах, то найчастіше у судових актах. Можливо, саме це і спричинило певне стереотипне ставлення до даної суспільної групи. Бр. Геремек і А. Карпінський, власне, підкреслювали, що не можна однозначно ставити знак рівності між злочинцями і лузними людькими, хоча останні, маючи постійно справу з порушенням певних суспільних норм, частіше за інших порушували закон⁶⁸.

З іншого боку, люди маргінесу, в тому числі жебраки і волоцюги, часто ставали носіями інфекційних хвороб⁶⁹. Це дуже добре розуміли самі міщани і члени міських магістратів. А. Карпінський наводить численні приклади міських приписів від XVI–XVII ст., які передбачали виселення за межі міста лузних людей, жебраків, що не дотримувалися суспільних норм життя, бодай елементарної гігієни, і розглядалися як потенційні носії зарази. Представники міської влади, так звані морові бурмистри і їхні помічники, вживали заходів для допомоги вбогим міщанам, які матеріально постраждали від епідемій (обіди, пожертви тощо), але щодо лузних людей вони не вважали себе зобов'язаними це робити. Тому люди цієї категорії в разі загрози і самі часом виселялися з міста, бо будь-яка милостиня була в цьому випадку великою рідкістю⁷⁰.

Як пишуть С. Білостоцький та А. Козицький, міські жебраки ділилися на три категорії. До першої належали ті, кому міська влада дозволяла жебрати в місті, при цьому організовуючи і контролюючи цю групу; до другої — ті, хто через фізичні чи психічні вади не міг працювати, і це було засвідчено відповідними документами; третю групу склали люди, які були фізично здоровими, але не працювали і жили на милостиню⁷¹. Цих останніх міські власті стало не контролювати і піддавали репресіям, в тому числі і за рішеннями сеймів. А. Карпінський наводить свою класифікацію жебрацького середовища. Він теж поділяє жебраків на три групи: люди, які протягом життя професійно займалися жебрацтвом; люди, які займалися цим тимчасово, потрапивши в скрутні життєві обставини; люди, які жили при міських

⁶⁷ *Geremek B.* O grupach marginalnych w mieście średniowiecznym. — S. 543.

⁶⁸ *Karpiński A.* Pauperes. O mieszkańcach Warszawy XVI i XVII wieku. — S. 195.

⁶⁹ Детальніше див.: *Charewiczowa E.* Kłęski zaraz w dawnym Lwowie. — Lwów, 1930. — S. 17.

⁷⁰ Не виселяли тих жебраків, які жили при костелах та шпиталях, насамперед тому, що їх можна було контролювати (Див.: *Karpiński A.* W walce z niewiedzialnym wrogiem. Epidemie chorób zakaźnych w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku i ich następstwa demograficzne, społeczno-ekonomiczne i polityczne. — Warszawa, 2000. — S. 112).

⁷¹ *Козицький А., Білостоцький С.* Кримінальний світ старого Львова. — Львів, 2001. — С. 62.

шпиталях⁷². Останніх часом вважали певною жебрацькою елітою. Ця класифікація, на нашу думку, дає можливість краще зрозуміти особливості жебрацького загалу, бо розрізняє професійних жебраків і жебраків з випадку. Щоправда, і перші, і другі зазнавали певних репресій, про що свідчать, зокрема, і рішення коронних сеймів.

Оскільки не так багато є джерел, які б свідчили про людей маргінесу, то дані сеймових конституцій про них становлять особливу цінність. Ці постанови свідчать про спроби організації життя людей маргінесу, про осередки їхнього перебування і скупчення, але в першу чергу про ставлення тогочасного суспільства до носіїв цієї категорії. В цьому плані важко не погодитися із зауваженням Бр. Геремека: «В історичних джерелах люди маргінесу залишають небагато слідів: не мають широких контактів, не заповідають, не є героями великих історичних подій, що потрапляють на сторінки хронік. З'являються вони перш за все в світлі архівів репресій, а також в образі, в якому відбивається не лише справедливість організованого суспільства, але також його страх і ненависть. Інформація такого роду стосується в першу чергу самого суспільства, і тільки потім тих, котрі були об'єктом репресій. Інформація найчастіше стосується самої норми права, і тільки потім — людей»⁷³. До категорії людей маргінесу зараховують людей різних верств — слуг, осіб з негідних професій, підданих інфамії, часто їхніх нащадків, проститутток, тощо. Однак сеймові конституції найчастіше стосуються жебраків і волоцюг. За великим рахунком, це теж джерела репресивного характеру, які засвідчують несприйняття тогочасним суспільством цих людей.

На сеймах Корони Польської питання про лузних людей піднімалися, починаючи з кінця XV ст. Зокрема, на сеймі 1496 р. було прийнято з цього приводу розлогу постанову, яка між іншого передбачала, що лузних людей у містах, містечках і селах не можна переховувати під загрозою кари у чотирнадцять марок⁷⁴. В ній зазначалося: «*Про жебраків*. Позаяк у цьому славному Королівстві видно таку кількість жебраків, яку годі знайти в іншому Королівстві, отож ми вирішили, щоб у містах і селах нашого Королівства не більше було жебраків, аніж ті, яким міська влада або плебанія, або землевласники дадуть відповідні ознаки. А кого б було знайдено без ознак, тих належить схопити і віддати зводити фортифікацію проти турків і татар»⁷⁵. Крім фортифікаційних робіт, жебраків використовували на сіль-

⁷² *Karpiński A.* Pauperes. O mieszkańcach Warszawy XVI i XVII wieku. — S. 220.

⁷³ *Geremek B.* Człowiek marginesu. — S. 440.

⁷⁴ *Volumina Constitutionum.* — T. I: 1493–1549. — Vol. 1: 1493–1526 / Do dr. prz. S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak. — Warszawa, 1996. — S. 70–71.

⁷⁵ Цит за: *Wiek V–XV w źródłach: Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów / Opracowali M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard.* — Warszawa, 1999. — S. 195; Хрестоматія з історії України

ськогосподарських роботах. Пйотрковські статuti 1496 р. забороняли пускати лузних людей під час жнив з польських теренів до Сілезії і Прусії, що пояснювалося нестачою робочої сили: «Позаяк багато чоловіків і жінок із земель мазовецьких і інших земель Королівства Польського під час жнив звикли працювати у Сілезії та Прусії, внаслідок чого на землях польських важко знайти робітників і слуг, тому наказуємо, аби всі такі владою були затримувані й передавалися для роботи зем'янам»⁷⁶. Цю постанову було повторено в 1503 р.⁷⁷, а з 1538 р. вона стала стосуватися і переходу лузних людей до Угорщини⁷⁸.

В тому ж таки 1538 р. було прийнято Статут Сигізмунда Августа, який Б. Гроїцький опублікував як додаток до свого трактату. У Статуті читаємо: «...Хто не служить, їх по-польському називають — гультяї, жебраки; бо під тим плащем багато злих людей ховається, які приходять звідусіль, і хоч теж там мешкають, не служать, не працюють, жодних засобів існування не мають; і коли нічого не мають, уже на всяку підлість готові і запалити раді, аби здобути. А тому, де б такі переховувалися, чи то в будинках, чи в пивницях, аби господар про кожного такого бурмистрові або раді розповів, а якби не розповів, а уряд про те довідався, має бути суворо покараний. А уряд має уважно розвідати, звідки він, чим займається, бо із занять і життя його можна розпізнати робітника, ремісника, слугу, можна також довідатися про схильність до розбою тих, які нічого не роблять, тільки п'ють, грають — швидше погано вчинять ніж добре. А тому треба урядникам тих людей на увазі мати, а також інквізицію не занедбати і не закинути. А де уряд не чинить таких речей, які до його обов'язків належать і на добро мають бути, уже винні у всьому тому злому, що діється, коли недбальством і необачністю спричиняють злі речі»⁷⁹.

Лузних людей зобов'язували протягом трьох днів після приходу до міста найматися на службу, за невиконання цих приписів загрозувало покарання: їх мали затримати, закувати і примусово відправити на насипання валів чи гребель. Саме таке рішення було прийняте ще на коронному вальному Пйотрковському сеймі в 1519 р.: «**Poena contra rusticos vagos. Rustici vagi, qui ad tertium post suum in civitates vel oppida ingressum servitio sive artificio se non applicuerint, volumus et statuimus, ut per officium civile capiantur et deti-**

литовсько-польської доби / Упор. Т. Гошко. — Львів, 2011. — С. 67. Детальніше див: *Volumina Legum*. — Т. I. — Petersburg, 1859. — S. 122–123.

⁷⁶ *Volumina Legum*. — Т. I. — S. 122; Хрестоматія з історії України литовсько-польської доби. — С. 67.

⁷⁷ *Volumina Constitutionum*. — Т. I. — Vol. 1. — S. 121.

⁷⁸ *Volumina Legum*. — Т. I. — S. 261.

⁷⁹ *Groicki B. Artykuły prawa majdeburkiego, które zowią Speculum Saxonum z ła-cińskiego języka na polski przelożone i znowu drukowane roku pańskiego 1629 // Groicki B. Artykuły prawa majdeburkiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa płacej u sądów.* — Warszawa, 1954. — S. 96.

neantur, vincitque compede ad faciendos aggeres et fossas civitatum vel arcium adhibeantur, ne et furta vel latrocinia ex eis multiplicentur, et nobilitas servorum aut laboratorum penuria premature; id quod et allis omnibus in bonis suis facere licebit»⁸⁰. Певною мірою його повторили на вальному Пйотрковському сеймі 1523 р., підкреслюючи розповсюдження злочинності і необхідність боротьби з нею: «**De furto prohibendo et furibus coercendis**. Item ad continenda furta, et vagos homines coercendos, Capitanei locorum, diligenter curabunt homines otiosos et vagabundos, nullisque servitiis aut artificii addictos, in suis Capitaneatibus perquirere et cohibere. Nobiles vero in bonis suis tales coerceri per Capitaneos permittant alioquin citati illos coram Capitaneis statuere teneantur»⁸¹. Дотримання статутів і контроль за волоцюгами і жебраками, як і за іншими лузними людьми, покладався на старост, що ще раз було підкреслено на сеймі в 1532 р.⁸² У березні 1563 р. сеймуюча шляхта знову прийняла відповідну конституцію і постановила: «*Про гультяїв і лузних людей*. 63. Що стосується гультяїв та інших лузних людей, наказуємо нашим старостам, щоб дотримувалися статутів і відповідальність на міський уряд покладали»⁸³. Вочевидь, прийняті раніше конституції в цьому питанні були малоефективними.

Незважаючи на той факт, що так звані лузні люди вели специфічний спосіб життя, їхню кількість у містах намагалися контролювати і обкладали їх податками. В податковому універсалі 1565 р., як і в наступні роки (1569, 1573, 1577 та ін.), зазначалося: «Лузні люди, тобто гультяї, чоловіки і жінки, які на хатню службу не наймаються, кожен має дати від своєї особи по дванадцять грошів. Війт і присяжники під присягою мають це пильнувати, аби ті не ухилилися від такого податку...»⁸⁴. У містах гультяї, як чоловіки, так і жінки, які наймалися на роботу менше як на рік або взагалі не працювали, мали також сплачувати до скарбу по 12 грошів, а представники місцевої влади мусили контролювати виконання даних приписів. Цей обов'язок покладався у містах і містечках на райців, яким доручалося складати списки цих людей, стягувати з них податки, не долучати їх до платників шосу⁸⁵, ба більше, не допускати гультяїв до міст, якщо вони не мають

⁸⁰ Volumina Constitutionum. — T. I. — Vol. 1. — S. 311.

⁸¹ Volumina Legum. — T. I. — S. 201; Volumina Constitutionum. — T. I. — Vol. 1. — S. 390.

⁸² Volumina Legum. — T. I. — S. 248.

⁸³ Ibid. — S. 20.

⁸⁴ Ibid. — S. 61, 72, 103, 127, 177.

⁸⁵ Шос (Szosz, від нім. Schoss) — прямий податок, який сплачували міщани на теренах Польського Королівства та згодом Речі Посполитої. Спершу міська влада збирала його на надзвичайні потреби міста, але з початку XV ст. шос стали передавати до королівської скарбниці, з того часу це обов'язковий податок з нерухомості, який мав сплачувати кожен міщанин. Розмір його залежав від рішення сеймиків та сеймів. Однак часто при виникненні особливих обставин збирання шосу передавалося на потреби

відповідних квитів, що вже сплатили такий податок або ж можуть його сплатити. Райці мали щоквартально чинити інквізицію з цього приводу, видавати без будь-яких хитрощів зібрані кошти збирачам податків під загрозою кари як за розтрату («sub roena reculatus»). Подібні приписи знаходимо не лише в конституції 1565 р., їх повторювали практично в кожному прийнятому на сеймі поборовому універсалі, причому майже дослівно⁸⁶. Щоправда, у поборовому універсалі 1578 р. покарання за невиконання райцями вищезазначених приписів було уточнене і з того часу становило 14 марок⁸⁷. При цьому перекупки і перекупні в сільській місцевості мали сплачувати меншу суму — лише 6 грошів, у малих містах — по 7 грошів, а от у містах більших — як і гультяї, по 12 грошів⁸⁸.

Податок, що накладався на лузних людей, з часом зростав. Зокрема, поборовий універсал, прийнятий на вальному варшавському сеймі в 1578 р., передбачає для цієї категорії людей оплату в 24 гроші: «Лузні, тобто гультяї, чоловіки і жінки, які не наймаються на річну службу, також дудкарі та скоморохи, кожний від себе по двадцять і чотири гроші має дати. А вїйт і присяжники під присягою мають це пильнувати, аби такі не ухилялися від даного побору...»⁸⁹. Привертає увагу факт, що до лузних людей прирівняні також дудкарі та скоморохи. Те саме було практично дослівно повторено на сеймах в 1580⁹⁰ та 1581 рр.⁹¹ На тому ж таки сеймі 1578 р., а потім на сеймі

міста, як, наприклад, у 1517 р. привілеєм Сигізмунда I для ремонту міських укріплень Львів був звільнений від сплати чопового на два квартали і від передачі до скарбу шосу на рік (Привілеї міста Львова / Упор. М. Капраль — Львів, 1998. — С. 178–179. Див. також: *Kutrzeba S. Szos we Lwowie w początkach XV wieku // Przewodnik Naukowy i Literacki.* — Lwów, 1900. — R. XXVIII. — S. 401–411; *Kutrzeba S. Szos królewski w Polsce w XIV i XV wieku // Przegląd Polski: pismo poświęcone polityce i literaturze.* — Т. 135. — 1900. — S. 78–103, 270–290).

⁸⁶ *Volumina Legum.* — Т. I. — S. 62, 73, 104, 128.

⁸⁷ *Ibid.* — S. 178.

⁸⁸ *Ibid.* — S. 62. Перекупні часто зазнавали утисків як у містах, так і в шляхетських маєтках. До прикладу, 16 лютого 1580 р. до луцьких гродських книг внесли скаргу Івана Якововича зі Львова на Адама Милевського: «А, яко чоловікъ збогии, маючи водлуг збозства своего в тлумку и в кобелце речеи крамъныхъ, то есть перец, шаѳран, имбер, гвоздики, иглы и иншиє дробные речи, ходил есми тут на Волиню по селом тые рѣчи продаючи. То пакъ. Кгды-м, деи, днѣя прошлого в пятницу, мсца ѳевпалѣя второгонадцат днѣя до Головбѣ, имениѣ его млсти кнзѣя Юрѣя Збаразского пришол, и тые рѣчи свои крамные продават был почал. Тогда, деи, врьадникъ его млсти кнзѣя Збаразского головбѣский пан Адам Милеевский нѣтъ вѣдома длья котороє причины мене зшарпал и тые зѣчи мои с кобелки и з с тлумка, которые мене коштowali шест копь грошеи литовских, а готовых грошеи шест копь литовских с калиты ѳ мене ѳтнѣял и безвинне пограбил...» (Українське повсякдення ранньомодерної доби. — С. 310–311).

⁸⁹ *Volumina Legum.* — Т. II. — Petersburg, 1859. — S. 192.

⁹⁰ *Ibid.* — S. 199. Цей поборовий універсал в перекладі на руську мову 29 лютого 1580 р. було вписано до луцьких гродських книг. Запис супроводжувався преамбулою: «Року тисеча пятсот ѳсмыдесѣятого мсца ѳевралѣя Кѳ [29] днѣя. Принесень и поданъ

1581 р. були прийняті рішення, що гультяї у більших містах незалежно від статі мають сплачувати по 30 грошів з особи, а у менших — по 15 грошів⁹². На надзвичайному коронному варшавському сеймі в 1624 р.⁹³ цей податок було збільшено до чотирьох злотих: «...Лузні люди, гультяї, лахмітники, лотерейники, як чоловіки, так і жінки, платити повинні від своєї особи по чотири злотих. А збирачі податків мають бути в тому пильні, аби жоден такий під нічийім титулом, вольністю і обороною того податку не уникав. На що кожен окремо має мати квит від бурмистра, коли і скільки заплатив, а в селах від пана. Щоб так не уникали заплати або двічі не платили»⁹⁴. З інших категорій незаможних жителів міста передбачалося стягувати значно менше коштів: «Коморники і коморнички в містах великих по дванадцять грошів, а в містечках по шість грошів. Перекупки і перекупні в більших містах по тридцять грошів. А в містечках по грошів п'ятнадцять»⁹⁵. Вочевидь, це рішення було продиктоване розумінням матеріального становища людей цих категорій і їх платоспроможністю, що зайвий раз підкреслює певну стереотипність у сприйнятті жебраків, які жили у містах на милостиню. В поборовому універсалі 1588 р. відобразилися зміни у політиці влади щодо жебраків — з'являється гендерна диференціація щодо оплат: «Лузні в містах, тобто гультяї, чоловіки і жінки, які на річну службу не наймаються, мають платити, чоловіки по дванадцять грошів, а жінки лузні по чотири гроші». Щоправда, тут-таки зазначалося, що дудкарі та скоморохи мають сплачувати по 24 гроші з особи⁹⁶.

Далеко не всіх жебраків контролювала місцева влада, тому більшість з них були небажаними в межах міських мурів, а відтак на сеймах раз-у-раз повторювали конституції, спрямовані проти жебраків і почасти інших

миѣ естъ Анѣдрѣю Киверецкомѣ, подѣстаростемѣ луцькомѣ, ѡт его млсти пна Александра Жоравницького, старосты, ключника и городъничого луцького, листъ ѳневерсаль его королевѣское млсти поборовый, теперѣ недавно на соимѣ Варѣшавскомѣ ѳваленииб черезъ коморъника его королевѣское млсти пна Якуба Прусского. Ино ѣа тотъ ѳниверсаль, с польского письма на руское преложити велѣвши, до книгъ дла ѳвписованъа приналь, которыи такъ сѣа в собѣ маеть...» (Українське повсякдення ранньомодерної доби. — С. 312–327).

⁹¹ Volumina Legum. — Т. II. — Petersburg, 1859. — S. 213.

⁹² Ibid. — S. 193, 214.

⁹³ Цей сейм був надзвичайним, доволі короткотривалим. Оголосили про його скликання в листопаді, а зібрався він 6 лютого 1624 р., хоч маршалка обрали лише на третій день. Працював сейм до 27 лютого, і, незважаючи на зовнішню загрозу, багато уваги на сеймі було приділено справам внутрішнім (Volumina Constitutionum. — Т. III: 1611–1640. — Vol. 1: 1611–1626 / Do dr. prz. S. Grodziski, M.Kwiecień, A.Karabowicz. — Warszawa, 2010. — S. 332. Див. також: *Dorobisz J. Sejm nadzwyczajny z 1624 roku.* — Opole, 1994).

⁹⁴ Volumina Constitutionum. — Т. III. — Vol. 1. — S. 342.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Volumina Legum. — Т. II. — S. 271.

категорій лузних людей. Вочевидь, ці постанови, незважаючи на їхній високий рівень, доволі часто порушували, тому виникала потреба знову і знову обговорювати на сеймах питання про жебраків і волоцюг. Зокрема, на сеймі 1588 р. знову повернулися до цього питання, підтвердивши приписи, прийняті в 1496 р.: «93. Статут Яна Ольбрахта *de validis mendicantibus**; також статут *про схоплення гультаїв* до виконання приводимо *poena centum marcarum*** , де б урядом гродським або міським не був би виконаний, *interposita****»⁹⁷.

Подібні постанови не були випадковими. У XVI ст. відбувається зміна середньовічної доктрини милосердя і погляду на бідних. Зокрема, проти толерування жебраків виступав Мартін Лютер, який, однак, вважав, що місцева влада повинна організувати систему опіки над людьми неповносправними. До речі, саме неповносправні, каліки, хворі та старі зазвичай знаходили легальний статус у містах, а здорових жебраків переслідували і висилали з поселення. В той самий час Жан Кальвін, виступаючи проти жебраків, заперечував необхідність і можливість будь-якої допомоги їм, навіть незважаючи на те, чи можуть вони самі собі зарадити, чи ні⁹⁸. Разом з тим, саме у XVI–XVII ст. починають утворюватися спеціальні органи примусової праці для здорових жебраків і волоцюг. Насамперед вони з'являються у Західній Європі: в 1557 р. такий заклад засновано в Лондоні, наприкінці XVI ст. — в Амстердамі, на початку XVII ст. — в Бремені, Любеку, Гамбурзі, в 1611 р. в Парижі було зроблено спробу поселити жебраків у трьох подібних спеціальних закладах (вже на 1616 р. там проживало 2,2 тис. осіб). В Польщі перші такі заклади виникли в Гданську (в 1629 р.) та в Ельблонгу (в 1631 р.)⁹⁹. Однак не все було так однозначно. В той самий час, в 1606–1610 рр., у лютеранському Гданську створили спеціальний орган з опіки над жебраками і коморниками — Уряд Доброчинності. Складався він із чотирьох підрозділів: відділу харчування (відповідав за закупку харчів для шпиталів та бідноти); фінансового відділу (відповідав за збирання коштів на громадську опіку та організацію системи допомоги); відділу здоров'я (відповідав за організацію шпиталів та позашпи-

* *De validis mendicantibus* — про здорових жебраків.

** *Poena centum marcarum* — кара у розмірі ста марок.

*** *Interposita* — впроваджена.

⁹⁷ *Volumina Legum.* — Т. II. — S. 269.

⁹⁸ *Karpiński A.* Opieka społeczna nad dziećmi i młodzieżą w miastach Rzeczypospolitej w XVI–XVII wieku // *Kwartalnik Historyczny.* — R. CIX. — 2002. — № 3. — S. 23.

⁹⁹ *Żebracy* // <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/zebracy;4002833.html> [дата доступу — 28.05.2017].

тальної лікарської допомоги); відділу будівництва (відповідав за ремонт будинків)¹⁰⁰.

Проникнення протестанської моралі в міщанське середовище, а відтак зміна ставлення до бідності і жебраків, почасти прослідковується і по тогочасних міщанських тестаментах. Зокрема, в 1649 р. у актові книги було внесено тестамент львівського передміщанина Бартоломея Краковчика, який заповів на своє поховання витратити 120 злотих, щоб все було так, як належить достойному християнинові; на костьол св. Анни його дружина мала передати 200 злотих, на бернардинів, кармелітів, домініканів, августиніан — по 100 злотих. При цьому він заповів, щоб до Братства Божого Тіла було передано 100 злотих, але так, щоб братчики при костьолі створили касу, з якої можна було б без процентів позичати кошти бідним людям пристойного походження¹⁰¹.

Відтак, у XVII ст. на жебраків все частіше стали дивитися як на потенційних злочинців. В цей час питання про волоцюг і жебраків залишалося далеко не останнім для міст Речі Посполитої. Знову його обговорювали на Варшавському вальному сеймі 1611 р., у конституції якого зазначалося: «Про лузних людей, що перебувають у містах. 78. Так як в наших важливіших містах знаходиться велика кількість лузних людей, які міського права не мають, *jurisdictioni civili** не хочуть *parere*** , ані їй *subesse**** , і міщанам через заняття різною торгівлею, ремісникам також цеховим, роботою своєю хліб відбирають, до жодних тягарів, податків, і оплат, що нам і Речі Посполитій належать, не докладаються, аби такі всі урядом старости і міським урядом з міст вигнані були, і купецтвом також займатися, і ремеслом, і перекупом їм забороняється, їм протекція людей духовного стану і також світського допомагати не має; однак осіб, що служать в домах духовних і світських, хапати не мають, але правом відновлювати: і загалом уряд гродський під карою в сто гривень, *nullo respectu habito***** , екзекуцію *ad primam requisitionem****** таким вчинити повинні, тому що всі, які мають *sub jurisdictione civili****** маєтки, *aequali modo cum civibus, onera et jurisdictionem****** нести, *respectu fundi****** , повинні...»¹⁰².

¹⁰⁰ Karpinski A. Opieka społeczna nad dziećmi i młodzieżą w miastach Rzeczypospolitej w XVI–XVII wieku. — S. 24–25; Kropidłowski Z. Formy opieki nad ubogimi w Gdańsku od XVI do XVIII wieku. — Gdańsk, 1999. — S. 38–42, 45–55.

¹⁰¹ ЦДІАУЛ. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 342. — Арк. 22–23.

* *Jurisdictioni civili* — міській юрисдикції.

** *Parere* — підпорядковуватися.

*** *Subesse* — підлягати.

**** *Nullo respectu habito* — незважаючи ні на що.

***** *Ad primam requisitionem* — на першу вимогу.

***** *Sub jurisdictione civili* — під міською юрисдикцією.

***** *Aequali modo cum civibus, onera et jurisdictionem* — в рівній мірі з громадянами, тягарі і повинності.

***** *Respectu fundi* — з огляду на землю (тобто з огляду на те, в межах якої юрисдикції розташована нерухомість).

Виконуючи приписи сеймових конституцій, жебраків і волоцюг часто залучали до громадських робіт. Зокрема, у 1617 р. їх працю використовували для перебудови львівської ратуші: «Райця Мартин Кампіан (Camrianus) зайнявся підвищенням ратушної вежі. Досі вона була чотиригранна. З дозволу ради він розібрав її частину, натомість почав мурувати восьмигранну у тому пропорційному вигляді, як її бачили сучасники перед зруйнуванням 1826 року. Крім звичайних робітників, він використовував нероб, волоцюг та інших людей без заробітку, які шукали в місті притулку»¹⁰³.

Вочевидь, і конституція 1611 р. не вирішила проблеми. Кількість втікачів, волоцюг і жебраків зростала. Тому на черговому звичайному варшавському сеймі, що тривав з 23 серпня по 14 вересня 1621 р., знову йшла про них мова: «Про плебеїв... Також якби козацька піхота або яка-небудь челядь до міст втікала і такм залишалась, на таких всіх міста мають звернути увагу і на горло їх карати; иакож міста мають гультаїв всяких і лузних людей до служби примушувати і з міст виганяти, *sub poena 200 marcarum**, про що *forum ad delationum cuiusvis***», в гроді без апеляції. Також теж в селах і в маєтках не мають їх приймати і загалом їх спіймавши, до гроду віддавати»¹⁰⁴. Така посилена увага до збереження порядку і закону у державі, посилення відповідальності за його порушення не в останню чергу була викликана складною зовнішньополітичною ситуацією, адже сейм тривав під час протистояння з турками під Хотиним.

Примітно, що на загальнодержавному рівні всі жебраки і волоцюги, незалежно від етнічного походження і віросповідання, були рівними, однак на місцевому рівні не завжди було так. Наприклад, у Львові тільки жебраки-католики могли відвідувати лазню, засновану 1507 р. на гроші декана Яна Кровницького: «У цьому і наступному роках райці міста скупили маєтки Зубря і Сихів, що склалися з чотирьох частин, набувши їх за повну суму 820 гривень. У касі було трохи грошей, доклали і власних, однак їм бракувало ще триста гривень, які позичили у катедрального декана Яна Кровницького, забезпечили капітал на купленому маєтку й зобов'язалися сплачувати щорічно від усього капіталу десять гривень відсотків (отож, відсоток був по 3 1/3 від ста). Цей шляхетний прелат залишив на майбутнє цей капітал в руках магістрату і влаштував з нього фундацію таким чином: з цих десяти гривень рада зобов'язувалася щорічно виплачувати 5 гривень читцеві бугослужіння при катедрі, а інші п'ять гривень міському лазняреві, який за це повинен буде щотижня в понеділок, або якби свято випало наступного дня,

---

¹⁰² Volumina Legum. — Т. III. — S. 13–14; Volumina Constitutionum. — Т. III. — Vol. 1. — S. 30.

¹⁰³ Зубрицький Д. Хроніка міста Львова. — С. 226–227.

* *Sub poena 200 marcarum* — під карою в 200 марок.

** *Forum ad delationum cuiusvis* — суд із переслідуванням кожного.

¹⁰⁴ Volumina Legum. — Т. III. — S. 201–202; Volumina Constitutionum. — Т. III. — Vol. 1. — S. 295, 301.

безкоштовно дозволяти використовувати лазню вчителів міської школи, всім учням цієї школи і шістьом священникам, яким цю прерогативу виразно надасть міська рада, а також що два тижні, згідно з побожним задумом (*tale plun orus*), всім міським убогим і жебракам римської релігії...»¹⁰⁵. Вочевидь, таке розрізнення жебраків за релігійною приналежністю було рідкістю. І. Крип'якевич, аналізуючи становище руської громади Львова в XVI ст., зауважив: «Принайменше на точці дідівства львівська Русь не мала ніяких обмежень»¹⁰⁶. Щоправда, при цьому, згадавши вище описаний випадок, зауважив, що одне обмеження все ж було.

Близькими до жебраків у opinii загалу були цигани, які кочували з місця на місце і теж практично перебували на межі права. Цигани в Європі вперше писемно фіксуються наприкінці XIV ст. Вони переселились сюди з Індії. Чи не першою писемною згадкою про них у Європі є привілей 1378 р. венеціанського губернатора міста Нафпліона на Пелопоннесі місцевій громаді *atsingani*. У 1416 р. м. Барошов, що у Трансильванії, піднесло срібні дарунки, зерно та інші речі якомусь Емаусу та його 120 товаришам. У 1418 р. ці люди уже згадуються у документах Гамбурга. У серпні 1427 р. ватагам мандрівників, які начебто зазнали переслідувань у Єгипті, не дозволили увійти до Парижа і розмістили їх у передмісті Сен-Дені. По всій Європі були відомі спроби законодавчо врегулювати пересування і життя циган. Законодавство Англії у 1596 р. розрізняє їхні ватаги і звичайних волоцюг. Тут цигани, які не чинили злочинів, отримали право мандрувати, за харчі лудити і паяти, що було їх звичними заняттями. Такий самий юридичний захист цигани отримали у Франції в 1683 р.¹⁰⁷. На руських землях вони з'являються на початку XV ст. У XVI ст. цигани уже кочували практично на всій території Корони¹⁰⁸, створюючи чималу проблему для місцевої влади. Саме тому на сеймах розглядали питання, пов'язані із обмеженням прав ромів. Наприклад, у січні 1557 р. на коронному Варшавському сеймі постановили: «Цигани, або ж люди непотрібні, будуть нами вигнані із наших земель, і на майбутнє не мають до них бути допущені»¹⁰⁹. На Пйотрковському вальному сеймі 1565 р. знову підтверджено це рішення: «70. Оскільки через циган в Короні багато зла діється, проти них приводимо до чинності Варшавський статут 1557 р., і наказуємо, аби їх остаточно вже від цього часу в Короні і в усіх наших землях уже не було. А якщо їх якийсь староста із свого староства витурить,

¹⁰⁵ Зубрицький Д. Хроніка міста Львова. — С. 120–121.

¹⁰⁶ Крип'якевич І. Львівська Русь в першій половині XVI ст. ... — С. 30.

¹⁰⁷ Дейвіс Н. Європа. Історія. — К., 2000. — С. 402–403.

¹⁰⁸ З 1624 р. у Речі Посполитій цигани підпорядковувалися управлінню і суду т. зв. циганських королів, які на посаді затверджувалися королівськими грамотами (детальніше див.: Наулко В., Зіневич Н. Цигани в Україні // Енциклопедія історії України — Т. 10. — К., 2013. — С. 477).

¹⁰⁹ *Volumina Legum*. — Т. II. — S. 18.

аби жоден їх не переховував»¹¹⁰. На Варшавському сеймі 1578 р. знову повернулися до цієї проблеми і постановили, що за переховування циган можна притягати до гродського суду і карати на баніцію¹¹¹.

Циган, які вели особливий спосіб життя, незвичний для тогочасного суспільства, а отже незрозумілий, вважали небезпечними для громадського порядку і права. На відміну від жебраків, їх ніколи не розглядали як «корисний» прошарок суспільства.

Питання про жебраків і волоцюг було надзвичайно актуальне для багатьох міст, особливо для великих і багатих, і міська влада чимало робила для регламентації стосунків міщан з цими людьми. Винесення цього питання на розгляд сеймів підкреслює його вагу і актуальність протягом багатьох років. Це пояснювалося не лише тим, що жебраків іншували і табували у міському соціумі, а ще й тим, що через посередництво жебраків міщани намагались очиститися від гріхів і вимолити прощення у Бога, що, зрештою, вписувалося у християнську доктрину. Середовище жебраків було далеко не однорідним, та й ставлення до цього прошарку відзначалося амбівалентністю: одних переслідували, а інших не лише толерували, а й підтримували, бо вони були важливим елементом організації християнського соціального простору. Ставлення до жебраків і лузних людей змінювалося з часом. Воно залежало від моралі, яка побутувала у тогочасному суспільстві, зокрема, і від змін у християнській доктрині.

---

¹¹⁰ Ibid. — S. 52.

¹¹¹ Ibid. — S. 187.